

PORTRÉ

A pokoljáró dudás istenverése

Persze, tudjuk, elkerülhetetlen. Pokolra kell menni. Annak legalábbis, aki dudás akar lenni. Hogy miért rendeli a pástordal ilyen próbára a dudást? Ennek megértéséhez nincs más út, ki kell tanulni a hangszert. Először a hangolását. Aztán a játékát. Majd két vagy több dudu összehangolását. A hozzáértők szerint ez olyan, mint a lehetetlen megkísértése. Néha azért sikerül.

Van, akinek többször is. Birinyi Józsefnek például.

Mondom neki, József Attilának nem sok köze lehetett a dudához, annál inkább a poklok bugyraihoz, azonnal veszi a lapot: a népi strófát, mint tudjuk, a Külvárosi éj című kötete élén találni, így emelte elsőként József Attila a „magas” irodalomba azt, hogy „Aki dudás akar lenni / pokolra kell annak menni / ott kell annak megtanulni / hogyan kell a dudát fújni.” A Medvetáncot se felejtje el megemlíteni, tudatva az alkalmi tanítvánnyal, hogy később annak a kötetnek lett mottója a négy sor. Birinyi tanáros is, oldott is egyszerre. Ritka adottság. Mosolyogva magyaráz, akkor is tanít, amikor nem akar. Erről szól az élete.

Táborfalváról indult. Futballtehetsége röpítette Budapestre, egyenest a Fradiba. Nem tudni, mekkorát veszített a labdarúgás, de végül is elpártolt. Közben kiválóan tanult, versei jelentek meg, mégsem az irodalom lett a hivatása. Végzettsége szerint ma lehetne vegyész mérnök, vagy éppen közgazdász. Úgy mellékesen néprajzos diplomát is szerzett. „Hát ez az, hogy nem mellékesen. Mindinkább a nemzeti érték, népi kultúra vonzott. Tíz évig vezettem a Néprajzi Múzeum népzenei gyűjteményét. Így kötöttem itt ki.”

Nézzük azért, hol is az a kikötő.

Régi emlékek: a nyolcvanas években a külhoni magyarok és a hazai ellenzékiek találkozóin, Luganóban, Zürichben vagy a burgenlandi Alsóórön ugyanúgy összefuthattunk vele, mint hazai rendezvényeken. Kozma Huba visszaemlékezéséből való sorok: „Mintha vasárnap lett volna azon a szombaton, mindenki kiöltözött lélekkel érkezett a találkozóra. Mindenki beszélni akart, hiszen végre ideje lett a szólásnak. Amit Lakiteleken Pozsgay Imre pozíciója, tekintélye, népszerűsége, azt nálunk, Kiskunmajsán Bihari Mihály és Csurka István jelenléte

jelentette. Birinyi József népzeneész hozta őket kissé kopott, mégis elegánsnak számító Mercedesszel abba a – mint később kiderült – körkörös védett családi házba, ahol akkor már hatvanhárman vártunk rájuk. (...) A város munkásörparancsnoka az akarata ellenére kialakult helyzetet tárgyaló rendkívüli ülésen bejelentette: embereivel együtt vállalkozik arra, hogy a géppisztoly vastagabbik felét használva szétkergeti a magánlakáson szervezkedő ellenzéki bagázst.”

Igen, akkor még csak 1988. március ötödikét írtunk. És utólag könnyű látni, hogy mindez veszélytelen volt.

Birinyi József tehát részese lehetett annak, hogyan alakul az azóta családások sorát is hozó új rend. De még jóval ez előtt is ott volt mindig és mindenütt, ahol magyar szót vártak az elfeledettek, Kárpátalján, a Vajdaságban, a Felvidéken vagy Erdélyben. Vitt is, hozott is: gyűjtött népeket, papírra vett, filmre vett emlékeket, szokást, hagyományt. Cserébe a hazai kincsből valót adott. És vitte azt is, amire akkor nagy szükség volt: gyógyszer, élelmet. „A jó szóból volt persze a legnagyobb hiány. Az összekötő gondolatokból. A hazai hírekből.”

Ez évben az államelnöktől a Magyar Köztársasági Arany Érdemkereszt kitüntetését vehette át. De melyik éneke érdemelte ki vajon? A népzeneoktató? A néprajzkutató? A hangszerkészítő? A hagyományörző? A Magyar Kórusok és Zenekarok Szövetségének társelnöke, a népzenei tagozat vezetője? A Bartók-emlékfilm és egy sor más értékmentő mű rendezője, a tévés ismeretterjesztő, a producer? Valószínűleg mindegyik, még tán a benne szunnyadó mérnök és közgazdász is: mert az, ami e tudásából kiágazik, a racionalitás, a fegyelem jó mintát adhat a szabad művészeknek.

Több mint húsz történelmi és népi hangszeren játszik. „A legizgalmasabb a dudu. A legsokrétűbb. Már az ókorban, időszámításunk előtt kétezer évvel ismerték Mezopotámiában. Aztán elterjedt a világban. A középkori Európában mindenfelé hallik a dudász. És fogalom nemcsak a breton, de a magyar vagy az erdélyi dudás is. Kivált nekünk.”

Kobzos a polgárház udvarán. Ha zeneszerszám van, bárhol, bármikor

FOTÓ: HORVÁTH PÉTER GYULA

Magyar kobzos a polgárház udvarán: Birinyi. A kínai nagy falnál bemutató koncertet adó tárogató: Birinyi. Tanyai udvarházban meseravázló mágus; a Feszty-körkép alá zenél, a milicentenárium szignál szerzője: Birinyi. Lopótökciterán muzsikáló ember a koreai Taejon világiállításán – persze hogy ő. Ott van mindenütt, ahol magyarok vannak, vagy értékeinket kell megmutatni a világnak, Segesvártól Montrealig, Svájtól Lajosmizsigig. Az ott megvalósult álmát, a Csutorás táborát már nemzetközi visszhang minősíti.

„Emlékek? Mindegyik szép. Talán Korea. Ott azt mutattuk meg, milyen az ázsiai kultúra, ha 1100 év európaiságban merítették. A

bejáratnál pentaton harangjáték fogadta az érkezőt. Az ázsiai-magyar párhuzamokat „rajzoltuk föl” a zenével, megmutatva, miként rímel az ő Arirangjuk pentatóniájára a mi dél-alföldi dalunk. Képzeld el azt az élményt, amikor a koreai népzeneészekkel együtt muzsikáltunk! A sok kedves emlék közül azért jutott éppen ez az eszembe, mert jövőre a szombathelyi Bartók-fesztiválon éppen erről tartok előadást, bemutatót.”

Valamikor azt mondta, éppen olyan, mint egy zenebohóc, csak éppen több hangszeren játszik az előadásain. És persze azok keletkezéséről, készítéséről, művelődéstörténeti háttéréről is szól. A népi kultúra egymásba kapaszkodó

ágairól. Megszólaltatják sorra a hangszereket, gyakran testvérel, Andrással és tanítványaival, Kovács Lászlóval, Inoka Győzővel Nagy Annamáriával. Sok kedvence van, a citera, a doromb, vagy a tekerőlant, a koboz, a nádsíp, aztán a megannyi fúvós. Lopótökciteráján már annyi a folt, tán csak a sok ragasztgatás tartja össze. De, mondja, őt még kiszolgálja. Mert soha nem fogja „levetni”. Akárcsak a szenvedélyét. Istenverés az, vagy Isten áldása? Nem oly mindegy, ha szép?

Eltölt tőlem már minden... – mondja filmjének címe, amit Bartók nyomában járva készített Erdélyben.

Dehogy tölt el, Jóska, dehogyan tölt.

VÁRKONYI BALÁZS

A világhíró muzsikaszerszámok és a mesebéli fordulat

Pipi, pitypalatty, tilinkó, facimbalom, ütőgardon, töktambura, köcsögduda, hólyagsíp, flóta és társai: kilencszázhusz történelmi és népi hangszer. Ennyi darabból áll ma a Birinyi-gyűjtemény. Számos darab megjárta országot-világot, Mezőtúrtól Párizsig, Nagyváradtól Sevilleig vándorkiállításán, koncerten „szóltak” zenei kultúránkról.

Nemrég Németországból kapott üzenetet Birinyi József.

„Az egyik televíziós műsoromat látta Münchenben az az orvos hölgy, aki férjével együtt a világ különböző részeiről népi történelmi hangszereket gyűjtött. Sokáig nem árulta el, miért is hívott.”

Koncz Erzsébetet érdekelte a népzeneoktató munkája. A doktornő horgosi, férje, aki sajnos már elhunyt, Makk Antal szabadkai születésű volt. Vörösmarton praktizáltak körorvosként. Szűkebb pátériájukban gyűjtöttek baranyai citerákat, furulyákat, dudákat.

Aki jó kézbe adta a hangszereket

Később Etiópiában szolgáltak ENSZ-rezidensként. Figyelmük a természetgyógyászatra irányult, a helyi gyógymódokat tanulmányozták. Ezután az orvos házaspár meghívást kapott Dubajba, Makk doktort a futballválogatott csapat- orvosának kérték föl. Találkozott, dolgozott Hidegkuti Nándorral és Puskás Ferencsel. A férj is, felesége is sikereket ért el azzal, hogy az egyetemen tanultakat és a tradicionális gyógymódokat ötvözték.

Makk Antal annyira eredményes volt, hogy a dubaji sejkklubnak, az uralkodó legszűkebb körének házi-orvosa lett. 2003-ig Dubajban éltek két lányukkal és fiukkal, majd amikor az orvosválságtól visszavonultak, Münchenbe költöztek.

A világot bejárták, kongresszusokon vettek részt, előadásokat tartottak. És, mert ez volt a szenvedélyük, mindenhol ritka népi hangszereket vettek a gyűjteményükbe. Makk Antal nagyszerű hegedűjátékos volt. Halála után a gyűjtemény gazdátlan maradt.

„Erzsébet asszony egy budapesti útján megajándékozott néhány hangszerral. Hírt vette németországi turnéimnak, és a tévében vetített portréfilmem annyira megfogta, úgy döntött, hogy a gyűjteményt nekem ajándékozza. Mint mondta, azért, hogy a hangszerek méltóképpen élhessenek tovább. Így lesz. És mindig tudatni fogom, kinek köszönhetem ezt a száz remek darabot.” VB

MIÉRT HAGYTUK, HOGY ÍGY LEGYEN?

ELÁTKOZOTT SZABADSÁG

FÖLDESI MARGIT

CSÜTÖRTÖK 20:30

WWW.ECHOTV.HU

ECHOTV